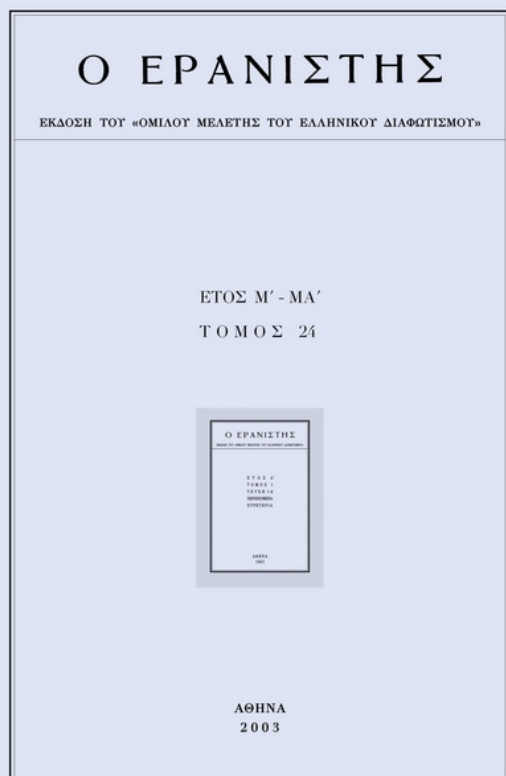

The Gleaner

Vol 24 (2003)

Σύμμικτα περί Αθανασίου Ψαλίδα με βάση το Αρχείο του

Κώστας Θ. Πέτσος

doi: [10.12681/er.17](https://doi.org/10.12681/er.17)

To cite this article:

Πέτσος Κ. Θ. (2003). Σύμμικτα περί Αθανασίου Ψαλίδα με βάση το Αρχείο του. *The Gleaner*, 24, 202–206. <https://doi.org/10.12681/er.17>

ΣΥΜΜΙΚΤΑ ΠΕΡΙ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΨΑΛΙΔΑ ΜΕ ΒΑΣΗ ΤΟ ΑΡΧΕΙΟ ΤΟΥ

ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΟΛΟΚΛΗΡΩΣΗ τῶν ἐγκύκλιων σπουδῶν του στὰ Ἰωάννινα ὁ Ἀθανάσιος Ψαλίδας μετέβη στὴν Πουλτάβα τῆς Ρωσίας (30 Μαΐου 1785), ὅπου παρέμεινε μέχρι τὸν Δεκέμβριο 1786/Ἰανουάριο τοῦ 1787, σπουδάζοντας στὸ «Σεμινάριον» καὶ παρακολουθώντας μαθήματα σὲ ιδιώτη διδασκαλο.¹ Οἱ συγκεκριμένες πληροφορίες προέρχονται ἀπὸ ἓνα αὐτόγραφο *Κατάστιχον*² στὸ ὁποῖο καταχωρίζονται μὲ ἀδρομερὴ τρόπο στοιχεῖα γιὰ τὴ διαμονή του στὴ Ρωσία, καθὼς καὶ γιὰ τὴ μεταγενέστερη παρουσία του στὴ Βιέννη τῆς Αὐστρίας. Ἡ πρώτη ἀναγραφὴ ποὺ σχετίζεται μὲ τὴν ὀκτάχρονη παραμονή του στὴν αὐστριακὴ πρωτεύουσα φέρει ἡμερομηνία «7 Ὀκτωβρίου 1787»³ καὶ οἱ ἀποσημειώσεις τοῦ Ψαλίδου⁴ διαφωτίζουν σὲ ἱκανοποιητικὸ βαθμὸ τὴν ἄγνωστη, ἕως τώρα, περίοδο τῆς Βιέννης, ὅπου ἐγκαταστάθηκε περὶ τὰ τέλη Σεπτεμβρίου-ἀρχὲς Ὀκτωβρίου 1787.

Τὸ τοπίο τῶν σπουδῶν τοῦ Ψαλίδου στὴ Βιέννη δὲν εἶναι ἀποσαφηνισμένο,⁵ ὅπως μπορούμε νὰ συναγάγουμε ὅμως ἀπὸ δύο αὐτοβιογραφικὲς μαρτυρίες, παρακολούθησε μαθήματα στὴν Ἀκαδημία: Ἡ πρώτη προέρχεται ἀπὸ τὴ χειρόγραφη *Λογικὴ* του (1793).⁶ Στὸ Β' τμήμα τοῦ ἔργου, στὸ

1. Στὴν «Εἰσαγωγὴν» τοῦ ὑπὸ ἐκδοσὴ Α' τόμου τῶν Ἀπάντων τοῦ Ἀθανασίου Ψαλίδου, τὴν ὁποία ἐπιμελεῖται ὁ γράφων, δημοσιεύεται ἡ ἐργοβιογραφία τοῦ Νεοέλληνα στοχαστῆ, σύμφωνα μὲ τὰ νέα στοιχεῖα.

2. Ὁ πλήρης τίτλος εἶναι: 1787 Σεπτεμβρίου 10^η ἐπὶ τῆς γῆς. Κατάστιχον τῶν ἐξόδων ἀπὸ 1785 Μαΐου 30^η, ὅτε εἰς Πουλτάβαν ὅτε διέτριβον. Ἀθανάσιος Πέτρου Ψαλίδας. Πρόκειται γιὰ τὸ χφ Κ. 71, ἀρ. 43 τῶν Γενικῶν Ἀρχείων τοῦ Κράτους (ΓΑΚ). Πβ. Κωνσταντῖνος Ἀθ. Διαμάντης, *Ἄπαντα*, τ. 12-13, Ἀθήνα 1991, σ. 252. Σύμφωνα μὲ τὴ νέα κατάταξη: ΓΑΚ, *Ἀρχεῖο Ψαλίδου*, φάκ. 4, χφ 43· πβ. Κώστας Θ. Πέτσος, «Παρατηρήσεις στὸ δημοσιευμένο ἔργο τοῦ Ἀθανασίου Ψαλίδου (1767-1829). Ἀνέκδοτα στοιχεῖα», *Ἡπειρωτικὰ Γράμματα* 3 (2003), 163.

3. Ἀθανάσιος Ψαλίδας, *Κατάστιχον τῶν ἐξόδων ἀπὸ 1785 Μαΐου 30^η*, φ. 2^η

4. Στὸ Ἀρχεῖο Ψαλίδου (ΓΑΚ) ἀπόκεινται καὶ ἄλλα *Κατάστιχα* καὶ *Σημειώματα* ποὺ ἀφοροῦν τὸ βίον καὶ τὶς δραστηριότητες τοῦ Ψαλίδου.

5. Παναγιώτης Χρ. Νοῦτσος, *Νεοελληνικὴ Φιλοσοφία. Οἱ ἰδεολογικὲς διαστάσεις τῶν εὐρωπαϊκῶν τῆς προσεγγίσεων*, Ἀθήνα 1981, σ. 97 σημ. 127.

6. Ἀθανάσιος Ψαλίδας, *Λογικὴ κατὰ νεωτέρους μὲν συντεθεῖσα, μεθόδῳ δὲ μαθηματικῇ ἐξυφανθεῖσα χάριν τῶν φιλομούσων Ἑλλήνων*. Μέρος Α^{ον}, Βιέννη 1793. Πρόκειται γιὰ τὸ χφ 1155 τῆς Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος. Βλ. Ἰωάννης Σακκελίων - Ἀλκιβιάδης Ι. Σακελλίων, *Κατάλογος τῶν χειρογράφων τῆς Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος*, Ἀθήνα 1892, σ. 209-210.

Α' κεφάλαιο στο οποίο πραγματεύεται «Περὶ ὅρων δυνάμεως ἤτοι περὶ Διαλέκτου δηλ. περὶ τῆς Συμβολικῆς Ἰδέας», ὁ Ψαλίδας διατυπώνει τὴν ἄποψη ὅτι ὁ σχηματισμὸς καὶ ἡ κοινοποίηση τῶν ἀφηρημένων ἐννοιῶν δὲν συναρτᾶται ἀποκλειστικὰ μὲ τὴ γλώσσα, ἀλλὰ εἶναι δυνατόν νὰ ἐπιτευχθεῖ καὶ μὲ τὴ χρῆση ἄλλων συμβολικῶν τρόπων: «ὅτι δὲν εἶναι αὐτὰ (sc. «τὰ σημεῖα τῆς διαλέκτου») ἀναγκαιότατα δῆλον γίνεται», παρατηρεῖ, «ἀπὸ τὰ ἱερογλυφικὰ σημεῖα τῶν Κινέζων καὶ παλαιῶν Αἰγυπτίων, καὶ ἀπὸ τὰ σημεῖα τῶν βουβῶν τε καὶ κωφῶν, οἱ ὅποιοι εἰς τὸν παρόντα αἰῶνα διδάσκονται μὲ τὰ σημεῖα τῶν χειρῶν, δηλαδὴ κινήσεις, διαφόρους ἀφηρημένους ἰδέας, καθὼς εἶναι ἡ ἀριθμητικὴ, ἡ θρησκεία, ἡ ἱστορία, ἡ ἀνθρωπολογία, καὶ ἄλλα παρόμοια, ὧν ἐγὼ αὐτόπτης ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ τῶν ἀλλήλων τε καὶ κωφῶν ἐγενόμην».⁷

Ἡ δευτέρα αὐτοβιογραφικὴ μνεία παρατίθεται στὴν ἀνέκδοτη *Συνομιλία ὀγδόη*, ἓνα διαλογικῆς μορφῆς κείμενο τὸ ὁποῖο ὁ Ψαλίδας συνέθεσε στὴν Κέρκυρα (terminus post quem 1826/1827). Ὁ Ψαλίδας ἀναφερόμενος στὸν ἀποκλεισμό του ἀπὸ τὴν Ἰόνιο Ἀκαδημίαν⁸ ὑπενθυμίζει τὴ γνωριμία του μὲ τὸν λόρδο Guilford (Frederic North, 1766-1827): «ἐγνωρίσθηκα», γράφει, «καὶ μὲ τὸν Κόμητα Γκυλφόρδην καὶ εἰς Βιένναν, ὅταν ἐσπούδαζα εἰς τὴν ἐκεῖ Ἀκαδημίαν, καὶ εἰς τὴν πατρίδα μου, ὅταν ἡ ἐκλαμπρότης του ἐπέρασε σὰν περιηγητῆς, καὶ μὲ ὑπεραγαποῦσε ἀπὸ καλοσύνης του φυσικῆς, ἐπειδὴ εἶναι παρακαλὸς, καὶ παραφιλέλληνας».⁹ Ἡ συνάντησις ἐγένετο τὸ 1791 ὅταν ὁ Guilford βρέθηκε στὴ Βιέννη, ὅπου εἶχε ἐπαφὰς μὲ τὴν ἐλληνικὴ κοινότητα καὶ ἔκτοτε ἀνάμεσα στοὺς δύο διατηρήθηκε μία ἐπιστολιμαία ἐπικοινωνία.¹⁰

Ἡ συμπερίληψη ὀνομάτων καθηγητῶν τῆς Ἀκαδημίας τῆς Βιέννης στὸν κατάλογο τῶν συνδρομητῶν τῆς Ἀληθοῦς Εὐδαιμονίας ἐνισχύει τὴν ἄποψη ὅτι ὁ Ψαλίδας παρακολούθησε μαθήματα στὴν Ἀκαδημία καὶ ἀπὸ τὸ *Κατάστιχόν* του προκύπτει ἡ ἄγνωστη ἕως τώρα πληροφορία ὅτι στὴ Βιέννη μαθήτευσε καὶ σὲ ἰδιώτη διδάσκαλο φιλοσοφίας. Στὰ ἔξοδα τοῦ

7. Ἀθανάσιος Ψαλίδας, *Λογική*, ὁ.π., σ. 204, § 369.

8. Γεώργιος Τυπάλδος-Ἰακωβάτος, *Ἱστορία τῆς Ἰόνιας Ἀκαδημίας*, Ἔκδοσις – Εἰσαγωγή – Σχόλια Σπύρος Ι. Ἀσδραχάς, Ἀθήνα 1982, σ. 41.

9. Ἀθανάσιος Ψαλίδας, *Συνομιλία ὀγδόη*, Ἀρχεῖο Ψαλίδας (ΓΑΚ), φάκ. 5, χφ 71, σ.

6. Ἀποσπάσματα ἀπὸ τὴ *Συνομιλία* δημοσίευσε ὁ Σταμάτιος Δ. Κρίνος, «Ἀθανάσιος Ψαλίδας», *Ἑστία* 7^{ος}/167 (11 Μαρτίου 1879), 150. Βλ. καὶ τὸ πανομοιότυπο ποῦ παραθέτει ὁ Γεώργιος Παπαγεωργίου, *Τὸ πρωτόλειο τοῦ Ἀθανασίου Ψαλίδας: Νηφάλιος καὶ Φιλόππος*, Ἰωάννινα, Πανεπιστήμιο Ἰωαννίνων, Δωδώνη – Παράρτημα ἀρ. 61, 1995, σ. 57.

10. Λέανδρος Βρανούσης, *Ἐφημερίδες*. Ἡ ἀρχαιότερη ἐλληνικὴ ἐφημερίδα ποῦ ἔχει διασωθῇ. Βιέννη 1791-1797. Ἐκδότες: οἱ ἀδελφοὶ Μαρκίδες Πούλιου. Ἀνασυγκρότηση τῆς σειρᾶς σὲ φωτοτυπικὴ ἐπανεκδόση, τ. 5, Ἀθήνα, Κ.Ε.Μ.Ν.Ε. τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, 1995, Προλεγόμενα σ. 432, 860-861, ὅπου καὶ ἡ προγενέστερη βιβλιογραφία.

Ἀπριλίου 1789 συναντοῦμε ἀμοιβή γιὰ δύο διδασκάλους καὶ παράλληλα μὲ τὴν ἀντιμισθία «τοῦ διδασκάλου διὰ ἓνα μῆνα»,¹¹ ἡ ὁποία ἀνερχόταν σὲ 3 ρούβλια, ὑπάρχει σημείωση τοῦ Ψαλίδας ὅτι ἔδωσε τοῦ «γέροντος διὰ τὴν φιλοσοφίαν» 25 ρούβλια καὶ 20 καπίκια.¹² Ἡ ἡμερομηνία καταβολῆς τῶν διδάκτρων (10 Ἀπριλίου 1789) μᾶς ὁδηγεῖ στὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ Ψαλίδας θὰ πρέπει νὰ ἄρχισε ἰδιωτικὰ μαθήματα φιλοσοφίας κατὰ τοὺς τελευταίους μῆνες τοῦ 1788, ὅταν εἶχε πλέον ἐμβαθύνει στὴ γλώσσα. Ἡ μαθητεία διήρκεσε μέχρι τὸν Νοέμβριο τοῦ 1790 καὶ κατὰ τὴν περίοδο αὕτῃ ὁ Ψαλίδας συνέθεσε πέντε εὐσύνοπτα κείμενα ποὺ διασώζονται στὸν αὐτόγραφο κώδικα 33 τοῦ Ἀρχείου του (ΓΑΚ), ἀπὸ τὰ ὁποῖα μόνον τὸ πρῶτο φέρει τοποχρονολογία: «1789 Ἀπριλίου 13: Ἐν Βιέννῃ παρὰ Ἀθανασίου τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων Ψαλίδας».

Στὸν κώδικα (φφ. 1^α-13^α)¹³ ἐμπεριέχονται τὰ ἐξῆς δοκίμια, τὰ ὁποῖα ἐτοιμάζουμε πρὸς ἐκδοσὴ.¹⁴

α'. φφ. 1^α-6^α: *Νηφάλιος καὶ φιλόῦπνος.*

Ἀρχ.: Σήμερον, ὦ φιλόῦπνε, ἤθελα νὰ σᾶς ἐπισκεφθῶ...· τέλ.: ὦδε τέρμα εἴληφεν ὁ περὶ χρήσεως τοῦ χρόνου Διάλογος. 1789 ἀπριλίου 13: Ἐν Βιέννῃ παρὰ Ἀθανασίου τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων Ψαλίδας.¹⁵

β'. φφ. 6^α-8^α: *Ἐγκώμιον εἰς τὴν ζωηφόρον τοῦ Χριστοῦ ἀνάστασιν.*

Ἀρχ.: Μεγάλη τοῦ Θεοῦ κατ' ἀλήθειαν ἡ οἰκονομία...· τέλ.: οὐχὶ εἰς τὴν Γαλιλαΐαν, ἀλλ' εἰς τὴν ἄνω Ἱερουσαλὴμ. Ἀμήν.

γ'. φφ. 8^α-v: *Γνωθὶ σαυτόν.*

Ἀρχ.: Πόσον κάλλιστα, καὶ σοφώτατα τοῦτος ὁ φιλόσοφος...· τέλ.: καὶ τὴν ἐγκρημνίζουσιν εἰς τὸ βάθος τῆς ἀπωλείας.

δ'. φφ. 9^α-10^α: *Καιροῦ φείδου.*

Ἀρχ.: Ὅποιος κατὰ ἀλήθειαν ἤθελε στοχασθῇ καλὰ τοῦτο τὸ ἀπόφθεγμα...· τέλ.: ἀπὸ ὅλα τὰ πράγματα καὶ τὰ πράγματα ἀναμεταξὺ τους.

ε'. φφ. 10^α-13^α: *Μέτρον ἄριστον.*

Ἀρχ.: Ἀπὸ ὅλα τὰ ἀποφθέγματα, ὅσα εἶπον...· τέλ.: τότε θέλει καταλάβῃ τὴν ἀληθινὴν εὐτυχίαν.

11. Ἀθανάσιος Ψαλίδας, *Κατάστιχον τῶν ἐξόδων ἀπὸ 1785* μαΐου 30^α, φ. 4^α.

12. Αὐτόθι.

13. Κωνσταντῖνος Ἀθ. Διαμάντης, *Ἄπαντα*, τ. 12-13, σ. 251.

14. Βλ. ἐδῶ τὴ σημείωση 1.

15. Ἐκδόθηκε ἀπὸ τὸν Γεώργιο Παπαγεωργίου, *Τὸ πρωτόλειο τοῦ Ἀθανασίου*, ὅ.π., σ. 61-68.

Πρόκειται για πρωτόλειες δοκιμές τῆς ἀναλυτικῆς ικανότητος τοῦ Ψαλίδας σὲ γνώριμα μοτίβα τῆς γνωμολογικῆς παράδοσης τῶν «Ἐπτὰ Σοφῶν»,¹⁶ ἐκτὸς βεβαίως ἀπὸ τὸ σχεδιάσμα β', ποὺ ἀπηχεῖ τὴς θρησκευτικῆς τοῦ ἀντιλήψεις. Μέσα ἀπὸ τὴς καταγραφῆς τῶν διανοητικῶν ἀφορμῶν ποὺ προέρχονταν ἀπὸ τὰ ἀναγνώσματά του, τῇ μαθητείᾳ στὸν ἰδιώτη διδάσκαλο καὶ τὴν ἀκρόαση τῶν παραδόσεων στὴν Ἀκαδημία, ἀναδεικνύεται ἓνα ἡθικοπρακτικὸ πνεῦμα, στὸ ὁποῖο συνείρονται μὲ λογοτεχνικὸ ὕφος ἀπόψεις τοῦ Πλάτωνος, τοῦ Κικέρωνα, καθὼς καὶ χωρία τῆς Παλαιᾶς καὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης. Τὶς θέσεις ποὺ συνιστοῦν τὸν πυρῆνα τῶν ἐπιμέρους θεματοποιήσεων τοῦ Ψαλίδας τὴς ἀναγνωρίζουμε, μορφοποιημένες βεβαίως, στὴν Ἀληθῆ Εὐδαιμονία, ποὺ ἐκδόθηκε δύο χρόνια ἀργότερα, τὸ 1791.¹⁷

ΚΩΣΤΑΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

ΤΕΣΣΕΡΙΣ ΑΘΗΣΑΥΡΙΣΤΕΣ ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΙΣ ΠΕΖΩΝ ΠΟΙΗΜΑΤΩΝ ΤΟΥ SALOMON GESSNER, 1820

I

ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΕ ΑΛΛΑ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΑ κείμενα που χρησιμεύουν ως μεταφραστικά παραδείγματα στην γερμανικά συνταγμένη Γραμματική της Γραικικής Γλώσσας του Μιχαήλ Γ. Μποϊατζή, Βιέννη 1821, επιλέγονται και τέσσερα πεζοτράγουδα του Salomon Gessner. Καθώς έχουν διαφύγει από την παλαιότερη συστηματική μελέτη του Γιώργου Βελουδῆ κι επειδή το βιβλίο αυτό δεν είναι κοινόχρηστο, κρίνω σκόπιμο να τα αναδημοσιεύσω αυτούσια.

1. Παλαίμων.

ὦ, πόσον γλυκὰ λάμπει ἡ αὐγὴ διὰ τούτων τῶν λεπτοκαρυδεῶν καὶ τῶν ἀγριοτριανταφυλλιδῶν ὅπου εἶναι ἔμπροσθεν τοῦ παραθυρίου μου! ὦ, πόσον εὐθυμος κελαδεῖ ἡ χελιδὼν ἐπάνω εἰς τὸ δοκάρι τῆς στέγης μου, καὶ ὁ μι-

16. Hermann Diels – Walter Kranz (ἐκδ.), *Die Fragmente der Vorsokratiker*, τ. 1, Δουβλίνο-Ζυρίχη, ¹⁶1972, σ. 61 κ.έ.· Ἰωάννου Στοβαίου, *Ἐκλογῶν Ἀποφθεγμάτων Ὑποθηκῶν Βιβλίον Τρίτον*, στὸ Ioannis Stobaei, *Anthologium*. Recensuerunt Curtius Wachsmuth et Otto Hense, τ. 3, Λιψία ³1974, σ. 556 κ.έ.

17. Ἀθανάσιος Ψαλίδας, *Ἀληθῆς Εὐδαιμονία ἥτοι βάσις πάσης θρησκείας...*, Βιέννη 1791. Βλ. ἀναλυτικὰ Κώστας Θ. Πέτσιος, «Παρατηρήσεις στὸ δημοσιευμένο ἔργο τοῦ Ἀθανασίου Ψαλίδας (1767-1829). Ἀνέκδοτα στοιχεῖα», *ῥ.π.*, σ. 163-194, ἰδίως σ. 166-172, ὅπου καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.